

Садықов С.
Түркология тарланы

V ғасырдағы Атилла империясынан бері қарай түрік халықтарын бір-біріне айдап салу ылаңы басталды. Содан бергі мың жарым ғасырдан астам уақыт бойы әлем түріктерінің арасына от тастап, бөліп жару тоқтаған емес. Бауырлас халықтар достығы бір-бірін танып білуден, салт-дәстүрлерін құрметтеуден басталады. Осылай десек, Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университетінде шығып жатқан көлемді алты томдық «Түрікстан жинағы» осы ұлы іске қызмет етеді, осынау гуманистік парасатты ұғым-түсінікке өзінің лайықты үлесін қосады. Дәстүрлі жинақтардың авторы қазақтың белгілі әдебиет сыншысы, түрколог, филология ғылымдарының докторы, профессор Құлбек Ергөбек. Кітаптар серияларына қазіргі түркілердің прозасы мен поэзиясы жөніндегі ғана емес, сонымен қатар олардың мәдениеті хақындағы да мақалалар топтастырылған. Өткен дәуірлердегі құнды экспонаттар жинақталып, мұқият сақталған музейлерден жазылған еңбектер көптеген түркі халықтарының тарихы мен мәдениетінен кеңінен хабардар етеді. Бұл көлемді жинақтардың әртүрлі түрік халықтарының – қазақ, түрік, қырғыз, өзбек, ұйғыр, башқұрт, татар және басқа да тілдерде құрастырылуы құптауға әбден лайық.

Түйін сөздер: түркология, түркология музейі, түріктану кітапханасы, «Түрікстан» жинағы, түрік тілінің мұрагері, түркі халықтары, қазіргі түркілер.

Sadykov S.
The Expert of Turkology

Turkic people were always divided. So it was convenient to many rulers. And today they are divided by borders into territories from the Bering Strait to the Mediterranean Sea. Their history was exposed to drowsiness, was distorted to unrecognizability. Since Attila's empire in V th century attempts to oppose the Turkic people each other haven't been stopped. The friendship of the people begins with recognition of each other, with respect of their traditions and customs. Six-volume edition of the «Turkistan Collection» published by H.A of Yasawi international Kazakh-Turkish university is served into this business and brings its contribution to this noble and human work. The author of traditional collections is the famous Kazakh literary critic, the turcologist, the Doctor of Philology, professor Kulbek Ergobek. They include articles of the authors not only on prose and poetry of modern Turkic people, but also on all their cultural sciences. The fact that collections are made from articles in different Turkic languages imposes: Kazakh, Kyrgyz, Uzbek, Uygur, Turkish, Tatar, Bashkurt and others. The idea of unity and equality of all Turkic people is so put and consolidated.

Key words: Turkology, Museum of Turkology, The Library of Turkology, «Collection of Turukstan», Successor of Turkic Language, Turkic people, Modern Turkic peoples.

Садықов С.
Знаток тюркологии

Тюрков разделяли всегда. Так было удобном ногим властителям. И сегодня они разделены границами на территориями от Берингова пролива до Средиземного моря. Их история подвергалась забвению, искажалась до неузнаваемости. Со времен империи Атиллы в V веке не прекращались попытки противопоставить тюркские народы друг другу. Дружба народов начинается с узнавания друг друга, с уважения традиций и обычаев. Семитомник объемистого издания «Туркестанский сборник», выпускаемого Международным казахско-турецким университетом имени Х.А. Ясави, служит этому делу и приносит свой вклад в это благородное и гуманное дело. Автором традиционных сборников является известный казахский литературный критик, тюрколог, доктор филологических наук, профессор Кулбек Ергобек. В них входят статьи автора не только по прозе и поэзии современных тюрков, но и по всей их культурологии. Импонирует то, что сборники составлены из статей на разных тюркских языках: казахском, киргизском, узбекском, уйгурском, турецком, татарском, башкуртском и других. Так закладывается и закрепляется идея единства и равенства всех тюркских народов – главная задача человека, науки и литературы.

Ключевые слова: тюркология, тюркологический музей, тюркологическая библиотека, «Туркестанский сборник», наследник тюркского языка, тюркские народы, современные тюрки.

ТҮРКОЛОГИЯ ТАРЛАНЫ

Адамзаттың Айтматовы Шыңғыс аға 2002 жылы Құлбек Ерғөбекке Брюссельден жолдаған хатында былай дейді: «Қымбатты Құлбек! Сен сөздің қадір-қасиетін, стиль сұлулығы мен сапасын тереңнен қозғайтын талантты ғалым ретінде танылып отырсың және де осы биікте қала бересің. Өкінішке орай, мұндай асыл қасиеттер барлық әдебиетшілердің бойында бола бермейді, сенің жалпыға бірдей құрметке әбден лайық тағы бір тамаша қасиетің сен өзіңнің туған әдебиетіңнің төңірегінде қалып қойған жоқсын, біздің Орталық Азия әдебиетінің нәзік білгірі әрі жол көрсетушісі ретінде де қызмет етіп келесің. Брюссель. 2002» [1].

Мемлекет және қоғам қайраткері, қазақ әдебиеті тау тұлғаларының бірі Әбіш Кекілбаев былай деп ақтарылады: «Ерғөбековті Ерғөбековтей бақайшағына дейін жіліктей шағып, жіліктей зерттеп, жіліктей түсіндіру үшін тағы бір Ерғөбеков керек.

... Таңқалдыра біледі. Тамсандыра біледі» [2].

Қазақстан Жазушылар Одағы Басқармасының мүшесі, Халықаралық «Алаш» сыйлығының лауреаты, «Парасат» орденінің және Мемлекеттік (Президенттік) стипендияның иегері Құлбек Ерғөбектің қасиетті Түркістан қаласындағы жылдары өзіндік өрнегімен ерекшеленеді. Әдебиет сыншысы, ғалымның отыздан астам кітабының жиырмаға жуығы осынау киелі мекенде қызмет етіп жүргенде жарық көріпті. Нақтырақ айтар болсақ, «Шыңғыс шыңы» (Ш. Айтматов туралы) (1999), «Сәбит Мұқанов» (Мақалалар жинағы) (2000), «Сәбит Мұқанов туралы естеліктер» (2001), «Жазушы шеберханасы» (2000) деген дүниелерінен кейін қазақ балалар әдебиеті мәселелері, қазақ өлеңі хақында, қазақ қара сөзі жайында, әдебиеттану, сын әлемі, шеберлік шеберханасы, қазақ мемуарына арналған мақала, зерттеулер сынды қадау-қадау проблемалар төңірегінде кеңінен ой қозғайтын алты томдық «Арыстар мен ағыстар» шығармашылық баяны қалың оқырманның қолына тиді (2003-2006). Сондай-ақ, сыншы-ғалымның соңғы жылдары баспадан шыққан «Қара сөз» (Қазақ прозасы туралы толғаныстар) (2013), «Сарасөз» (Әдебиеттану, сын әлемі) (2014), «Дарасөз» (2015) кітаптары оның ұдайы ізденіс үстінде жүретінін, шығармашылық қарымының бабында екенін айқын дәлелдегендей.

Өзіміз әңгімемізге арқау еткелі отырған «Түрікстан жинағының» көптомдығын шығаруға Құлбек Ергөбек жан-жақты дайындықпен келді. Түрікшілдігімен, ұлтшылдығымен, әдебиет пен ғылымға адалдығымен, табандылығымен танылған Құлбекті қалың көпшілік қай жерде жүрсе де зиялыға тән зияткерлігінен бір танбай келе жатқан азамат екенін мойындайды. Соның жарқын дәлелі – оның тікелей мұрындық болуымен 2009 жылы қасиетті Түрікстан шаһарында ашылған қазақтың әзиз ғалымы «Бейсембай Кенжебайұлының түріктану музейі» мен «Түріктілдес халықтардың кітапханасын» алға тартсақ та жеткілікті.

Сөз реті келгенде музей жайында бірер ауыз сөз айта кетейік. Бұл әлемдегі тұңғыш түркологиялық музей саналады. Онда Құлбектің рухани әкесі болған ұлы ұстаз Бейсембай Кенжебайұлының балалық шағынан бастап, Алаш жұртына еткен қызметі, қазақ әдебиеті тарихына сіңірген еңбегі Томсен, Радлов, Бичурин, Ш. Уәлиханов, Катанов, Ахундов, Ататүрік, Маржани, Гаспаралы, Потанин, Диваев, А. Байтұрсынұлы, Қ. Жұбанов, Ә. Марғұлан, т.т. өнегелі өмірімен тығыз байланыста өзара сабақтастықта экспозицияланады. Көзінің тірісінде «Бұлардың да түрік еді арғы заты, тітіренткен жер-дүниені салтанаты», – деп Сұлтанмахмұттың өлеңін ыңылдап айтып отыратын, өмір бойы түріктік тұтастықты армандаумен өткен Бейсембай өмірі жалпытүріктік аяда өрнектелген.

Құлбек ашқан «Түріктілдес халықтар кітапханасы» оның өз сөзімен айтар болсақ, «Мұндай кітапхана түрік ұлыстарының ешқайсысында жоқ, тек Түрікстанда бар!». Өзінің үйін ұсынып, 20 мыңдай кітап қоры бар кітапханасын беріп, күллі түрікке ортақ осындай іс істеу – өзіміз жақсы білетін Құлбек Ергөбектің үлкен адамгершілігі, әрі үлкен ерлігі деп бағаланса керек. Кезінде Президент Н. Назарбаев «Түрікстан – түрік халықтарының ортақ рухани астанасына айналады» деген болатын. Қазіргі кезде Түрікстанда жасалып отырған түркологиялық игі істердің барлығы да Елбасының жоғарыдағы айтқан ойын жүзеге асыру жолында жасалып жатқан ізгі шаралар.

Кітапхананың тұрақты оқырмандары да аз емес. Қазақ-түрік университетінде алтай, хакас, тува, чуваш, гагауз, балкар, шор, башқұрт, татар, өзбек, қырғыз, қарақалпақ, әзербайжан, түрік секілді 30-ға жуық ұлт өкілдері жер-жерден келіп оқиды. Солар осы кітапхананың есігін ашады, туған тілінде жазылған кітаптармен танысып, мауқын басады.

Кітапханада әдебиет тарихшысы Б.Кенжебайұлының, фольклорист К. Сейдехановтың, балалар ақыны Ө. Тұрманжановтың, тіл білімі академигі М. Балақаевтың, түрколог Ғ. Сәдуақасовтың (ұйғыр), жазушы Н. Фазыловтың (өзбек), Намық Кемал Зейбектің (түркия), этнолог Ө. Жәнібектің, театр қайраткері Р. Сейітметовтің жеке кітапханалары бар. Сөрелерде Ресейде 1873-1904 жылдар аралығында басылған көн-былғарымен қапталған бірсыпыра кітап тұр. Ш.Уәлихановтың 1904 жылғы Веселовскийдің алғысөзімен басылған атақты кітабы. Брокгауз, Эфронь, Южаков, Гранат... XIX ғасырда басылған энциклопедиялар. Москвада қазақ білімпазы, тұңғыш елші Н.Төрешұлов басқарған шығыс халықтарының орталық баспасынан түрік халықтары тілдерінде шыққан құнды кітаптар.

Көрнекті әдебиет сыншысы, ғалым Құлбек Ергөбек соңғы алты жылдан бері «Түрікстан жинағын» шығарып келеді. Бұл оның ұлы Түрікстанға бағытталған перзенттік парызын тереңнен толғандан туған ізгілікті шаруа деп ұғынғанымыз жөн. Көлемді-көлемді 7 томнан тұратын (әр томы 30 б/т.) «Түрікстан жинағы» атауының өзі ә дегенде көңілге күдік ұялатып, талас тудырады. Неге «Түрікстан емес, Түрікстан». Жинақтың I томына жазған алғысөзінде Түркияның көрнекті мемлекет қайраткері, қазақтың үлкен досы, Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті Үкіметаралық Өкілетті Кеңестің Төрағасы болған, ҚР Президенті Н.Назарбаевтың Бейбітшілік пен татулық сыйлығының иегері Намық Кемал Зейбек былай деп толғана жазады: «Мен Түрікстанға келген сайын Құлбек достым, інім бір жаңалық тауып қояды. Сәлем бере келіп, әңгіме үстінде өзінің «Түрікстан жинағы» аталатын кітап шығарғысы келетінін айтты. «Түрікстан жинағы» деген кітапты құлағым шалғаны бар. «Сондай жинақ па?» – деп сұрадым. «Жоқ. Бұл басқа. Ол «Түрікстан жинағын» орыс генерал-губернаторы шығарған. Ал, менің шығаратыным «Түрікстан жинағы». Жинақ түрік халықтары әдебиеті, өнері, тарихы, этнографиясы жайында өзімнің мақала, зерттеулерімнен тұрады», – дейді. «Сонда ол «Түрікстан» емес пе?» – деймін. Ол «Түрікстан» емес, «Түрікстан» – дейді. Мен түсіндім. Құлбек «Түрікстаннан» бір кездегі айдынды «Түрікстанға» сапар шекпек. Құшағы кең дүние екен!

Күллі түрік дүниесінің руханиятын құшағына сыйғыза сөйлеуге біздің досымыздың дайындығы жетеді, білімі көтереді. Жолы ақ, кедергісі жоқ болсын!» [3].

Осы тұрғыдан келгенде, Өзбекстан Республикасы Мемлекеттік сыйлығының лауреаты, аудармашы, әдебиетші-түрколог Насыр Фазылов жинақтың III томына жазған алғысөзінде еңбек атауына байланысты өзінің орнықты ой-пікірлерін бұлтартпастай дәлелдер келтіре отырып айтады. Өзбек әдебиетшісінің жазуынша, XIX ғасырда Түркістан уәлаятының генерал-губернаторы Кауфман «Туркестанский сборник» деген атаумен көп кітап шығарған. Осы жинақтағы материалдарды әлі күнге дейін өзбектер де, қазақтар да тереңдеп зерттей қоймаған. Ғылым үшін тұнып тұрған мәліметтермен өрілген бұл кітаптарда өзбек, қазақ, тәжік, қарақалпақ, қырғыз деп бөліп-атап айтылмайды, Сырдария бойын, Жетісу жерін, Памир, Алатау таулары бойын мекендеген ұлттар мен ұлыстардың ел жайы мен жер жағдайы, нәсібі мен кәсібі, құрамы этнографиялық тұрғыдан өте бір дәлдікпен беріліп отырған. Түп мақсаты – отар елдердің хал-ахуалынан хабардар ету болса керек.

«Өтінішім бойынша маған Құлбек жіберген «Түрікстан жинағы» да «Туркестанский сборник» секілді көрінді, – деп жазады Н. Фазылов. – Егер Құлбек «Туркестанский сборникті» көрмесе, білмесе өзінің жаңа жинақ-кітабын бұлай атамас еді деп ойлаймын. Кітаптың «Түркістан» емес, «Түрікстан» аталуы – астарлы көрінді. Бұрын түркі, Түркістан секілді ұғымға үйренген құлаққа «Түрікстан» сәл тосын естілді. Неге «Түркістан жинағы» атамады екен? – деп те ойландым. Кауфманның «Туркестанский сборникін» қайталаудан қашқан болар деп те тон піштім. Құлбектің қолдануындағы «Түрікстан» – Түркия Республикасына бұрылып кетіп, тараңытып қалып та жатқан секілді. Бір ойым айтады – «Түркия» деп айтқанымызбен, олар өздерін «түркиелікпіз» деп жатады. Сөздің аталуына зер салсақ, менің туған жерім «Түркістан» да ауызшада «Түрікстан» атала береді. Бірақ жазылуы – «Түркістан». Әрі-беріден кейін «Түркістан» бізді орыстардың өз тіліне бұра тартып атауынан туған «бұралқы» сөз бе деп те ойға қалдым. Егер біздің бәріміз «түрік» болсақ, «түрік», «Түрікстан» сөзінен неге қашамыз? «Орхон-Енисей» тас жазуларында: «Күндіз күлмедім, түнде ұйықтамадым – Түрік болғаным үшін!» демейтін бе еді?! Шамасы, біздің миымызда түрік десек, «пантүріктікті» түсінетін Ресей империясы құйған сарқыншақ әлі сақталып тұр-ау. Гәпті қысқартқанда, Құлбектің жинағын атауынан бастап қиналып, ойланып оқыдым, оқи келе қызықтым. Әлгі «түрік», «Түрікстан»,

«Түрікстан жинағы» деген ұғымның туралығына ден қойдым. Құлбек «Түрікстан» дегенде – түрік дүниесін тұтас алып отыр екен. Соған орай сөзін ісімен дәлелдеу үшін жинаққа өзбек, қырғыз, татар, башқұрт, шуаш, шор, саха секілді түрік халықтары туралы материалдар беріп отырады екен. Біз Шыңғыс Төрөқұлұлы Айтматовтың бастауымен «Түрік халықтары мәдениеті ассамблеясын» құрып, құрамында болған едік. Демек, бұл орайда Құлбек бізбен мүдделес болып шықты» [4].

Ататарих – біздің өткеніміз ғана емес, бүгінгіміз, жарқын болашағымыз. Бұдан бірнеше жыл бұрын түркіе түркологтары «Орхон» тас жазуларының үлкен альбомын шығарған еді. Шоқтығы биік түрколог-ғалым, қоғам қайраткері Мырзатай Жолдасбеков «Орхон ескерткіштерінің атласын» әлемге танытты. Бұл – теңдессіз, талассыз үлкен жетістік. Бұл – Қазақстанда түркология ғылымының даму үстінде екенін айқын дәлелдейді.

Журналист Сүлеймен Мәмет замандас-досы Құлбекке жазған хатында былай дейді: «Мұндағы айтылған мәселелердің бірі «түрік» және «түркі» сөздері болатын. Мен осының қайсысы бұрыс, қайсысы дұрыс деген ойды қазақтың асыл азаматтарының бірі, түрік әлемін біркісідей білетін Мырзатай Жолдасбековке сұхбат ала отырғанда көлденең тартқан едім.

«– Иә, Құлбек бір әдемі кітап шығарыпты... Ер түрік туралы таста жазған мәтіннің бәрінде «түрік» делінеді. Ол мына түрік емес, нағыз түрік қой. Түріктің Отаны – бізбіз. Мұны «Түрік атласы» еңбегімізде дәлелдедік. Дәлелдеп қана қоймай, жан-жақты талдап жаздық. Сөз төркіні қалай бұзылды? – дейсің ғой.

1928 жылы Самойлович Анадолы түріктерінен бөлу үшін бізді «турки» деді. Біз оны «түркі» деп алдық. «Бүліншілік» осыдан басталды. Құлбек мықты ғалым ғой. Ол «түрік» пен «түркіні» ажырата алады. «Түркі» деген жаман сөз, Сүлеймен. «Униженный» сөз. Біз – түрікпіз. Мен осыны дәйектеу үшін Мәдениет Орталығынан – «Түрік дүниесі» деген Орталық ашып, кітапхана жасақтадым. Мұны енді дүниежүзілік деңгейге көтерсем деймін. Бәріміздің атамыз – Түрік. Ана бір жылы Еуразия университетінде осы түрік дүниесіне арналған ғылыми-практикалық конференция өтті. Сонда, мен: «Ағайындар, «түркі» дегенді қоялық, «түрік» деп жазалық деп едім. Соны әлі ескермей келеміз. Бұл ойымды «Түркістан» газеті басшыларына да айтқан едім. Оларға «Түркістан» деген сөз жоқ, «Түрікстан» деген сөз бар дедім. Мен өзгелерге ұғындырып

жүрсем, Құлбек інім оны өзінің кітабы арқылы айналысқа ендіріпті. Бұл ұлт үшін, ұрпақ үшін, тарих үшін үлкен игілікті іс. Мен Құлбектің зиялылығына бұрын да тәнті едім. Осы жолы тіпті ерекше риза болдым», – деді [5].

Қазақ халқы – ұлы Түрік жұрағатының бір баласы. Түрік атына ие бола алмағанымен, түріктің кіндік қаласы – Түркістанға ие болып қалуы – Алла тағаланың қазаққа бұйыртқан несібесі!

«Түрік кіндігі (орталығы) – Түркістан» (В.Бартольд), «Түрік тілінің мұрагері – қазақ тілі» (В.Радлов) аталуының да себебі сондықтан. Анадолылық ағайындардан тартып күллі түрік тектес, тілдес ұлт-ұлыстардың Ұлы Даланы – Қазақ елін, киелі Түркістанды «Атажұрт» атайтын себебі де осында!

Байырғы Түркістан түріктанудың отанына айналып келеді деп батыл айтуға болады. Олай дейтіміз, киелі шаһарда түрлі түріктану жиындары өтіп тұрады. Әр төрт жылда бір рет әлемдік түріктану конгресі жүйелі өткізіліп жүр. Халықаралық «Түркология» журналы жарық көріп келеді. Осынау игілікті іс-шаралардың басы-қасында кезінде Түркістан қаласы әкімінің орынбасары, университеттің вице-президенті болған, қазіргі Түркология ғылыми-зерттеу институтының директоры, филология ғылымдарының докторы, профессор, түріктанушы ғалым Құлбек Ергөбек жүреді.

Түріктанушы-ғалым Құлбек Ергөбек «Түрікстан жинағының» бірінші кітабында қазақ қана емес, бірсыпыра түрік халықтары тарихы, әдебиеті, тұтас тағдыры жайында әртүрлі жанрларда жазылған туындыларының басын қосып, оқырманға ұсынған [6]. Онда бір кездегі ұлы «Түрік қағанатының» бүгінге жетіп, көзіндей болып жасап келе жатқан Түркістан қаласы туралы, қазақ әдебиеті тарихын түрік халықтарына ортақ Орхон-Енисей руна жазуларынан бастайық деп мәселе көтерген ұлы оқымысты Бейсембай Кенжебайұлы тағдыры, оның ғылыми мектебі жайлы мақалалар тізбегі, «ауылы аралас, қойы қоралас» дерлік қырғыз елінен шығып дүние жүзіне кең танылған Шыңғыс Айтматов және оның қазақ аудармашысы Қалжан Нұрмаханов туралы монографиялық очерк, өзбек жазушысы Насыр Фазыловпен сұхбат, түркиялік түрік қызы Фатма Сөнмездің адамгершіл-бауырмалдығын баяндайтын екі қайырым мөлтек сырлар, байтақ түріктің бара-бара өсу орнына «өшіп» бара жатқан бір бұтағы – шорлар («Шор альбомы») жайында мұң, Шерхан Мұртаза, Мырзатай Жолдасбеков сияқты танымал тұлғалармен баспасөз бетінде пікірлесу (бірі мақаласына үн

қату, келесісі кітабына пікір), өзі ерекше құрметтейтін, қазақ әдебиетінің классигі Әбіш Кекілбайұлынан көрген жақсылығын айтар сыры («Кісілігіңізден айналайын, Әбіш аға!»), Түркия Республикасына жасаған саяхатынан жазбасы да («Сұлтандары соңына сансыз музей қалдырған елде...»), Түркістанда туып, Түркістанда тұрғаны үшін өздерін бақытты санап өмірден өткен ақындар (Қ. Сарыбаев, Ө. Сәуірбаев) жайында толғаныстары бар.

Кітаптың алғысөзін жазған – түрік дүниесіне кең танымал түрікшіл азамат, Түркия Республикасының белгілі Мемлекет және қоғам қайраткері Намық Кемал Зейбек.

Өзбек әдебиетінің классигі, түрік дүниесінің мақтанышы, марқұм Адыл Якубовтың рухына бағышталған «Түрікстан жинағының» екінші кітабына автордың Сәбит Мұқановтың, Бейсембай Кенжебайұлының, Мұхамеджан Қаратаевтың әдеби мұраларына кең көлемде талдау жасалған монографиялық еңбектері, Н. Сералиев, Д. Әшімханұлы, Ш. Бейсенова прозаларын талдау мақалалары енгізілген. Сондай-ақ еңбекте Қажымұқан, Қасым Қайсенов, Шыңғыс Айтматов өмірінен жазылған портреттік очерктер, нәзік новеллалар топтастырылған. Жинақтың негізгі идеясына орайластыра берілген Ғ. Ғұлам, Т. Сыдықбеков, Ш. Айтматов, А. Якубов, Н. Фазылов сынды бауырлас өзбек, қырғыз әдебиетінің классиктері хақында жазылған ой-толғаулар мен сыр-сұхбаттар еңбекті ажарландыра түседі [7].

«Түрікстан жинағының» соңында берілген «Соңғысөз немесе жазылмаған алғысөз жайында мұңды баян» атты мұңды баянда жинақтың авторы кезінде осы жинаққа алғысөз жазу жөніндегі уәдесін орындай алмай өмірден өтіп кеткен өзбек әдебиеті алыптарының бірі Адыл Якубовтың қазақ еліне, қазақ жеріне деген шынайы махаббаты жайлы төгіле сыр шертеді.

«Қайран, қазақ қыздары», «Ағалар тағдырын еске алсақ», «Өлеңтану», «Әдебиеттану», «Өнертану», «Тұлғатану», «Түріктану» секілді жеті бөлімнен тұратын «Түрікстан жинағының» үшінші кітабына Өзбекстан Республикасы Мемлекеттік сыйлығының лауреаты Насыр Фазылов алғысөз жазғанын жоғарыда айтқанбыз. Н. Фазылов бірқатар жайларды тебіреніспен еске алады. «Көзі тірісінде, – деп жазады автор, – Адыл Якубов Құлбектің «Түрікстан жинағы» кітабына алғысөз жазып беремін депті. Бірақ, үлгермеген. Есесіне Құлбек Ергөбек «Түрікстан жинағының» екінші кітабын Адыл Якубовтың рухына бағыштап шығарыпты. Осы бір сәт Адылмен

алпыс-жетпіс жыл бірге жүріп (біз Түркістанда да ауылдас едік), қатар жасаған маған жүдә қатты әсер етті. Адылдың адал сөзі, ағалық қамқорлық ойы. Ажал жетті, орындалмады. Мойнында қарыз кеткендей әсерде болдым. (Соған қарамастан Құлбек кітабын Адылдың рухына бағыштап шығарып отыр). Жазушы адамның соңғы бір сөздері айтылмай қалатын әдеті. Мақаланың атына сай «мұңды баян» десе мұңды баян екен. Әрі өмірде өзара сыйласа жүріп арамыздан кеше ғана кеткен адамға Құлбектей қазақ әдебиеті танқитшысының (сыншысының – С.С.) өз кітабын бағыштауы үлкен адамгершіліктің айғағы болып тербеді. Соны оқыдым да Құлбекке телефон сылдыраттым. «Сенің «Түрікстан жинағыңның» келесі кітабына мен алғысөз жазып берейін», – дедім. Ол қуана келісті. Олай етудегі себеп екеу: бірі – Адылдың уәде беріп үлгермеген ісін оңына келтірейін, екіншісі – жақсы көретін інім Құлбектің жаңа бастамасына қолғабыс жасайын, қуанышымды білдірейін!..

... Ендігі айтарым – қолыма тиіп отырған «Түрікстан жинағының» табысқа жетеріне күмәнім жоқ. Қазірдің өзінде «Түрікстан жинағынан» қырғыз Ш.Айтматов, Т.Сыдықбеков, өзбек Ғафур Ғұлам, Адыл Якубов, саха М.К. Амосов, башқұрт Сәйфи Құдаш, Зәйтуна Бекбулатова, Мағжан жырын татарша тәржімәлаған Флера Тарханова секілді бірсыпыра қаламгерлер жайында оқып біліп отырмын. Алда осылай сәтті жалғаса беретін болса түрік дүниесін түгендейтін жинақ осы болады.

Құлбек Ергөбектің желілі «Түрікстан жинағы» – келешегі кемел дүние деп білемін! Түрік халықтары туыса, ынтымақтаса жүруі керектігі жайында біз жиі айтамыз. Ал, Құлбектің мына «Түрікстан жинағы» қуанышты нақты іс! «Түрікстан жинағы» – түрік дүниесін түгендейтін атаулы жинақ кітабы болып тұр! Құлбек аталған кітабымен күллі түрік дүниесіне, бір тамырдан тараған түрік ұлт-ұлыстарына қызмет етсе, біз ойлампаз, тындырымпаз авторға қызмет етуіміз керек қой деп өзім өтініп алғысөз жазып отырмын!» [8].

«Алдымызда Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университетінің «Тұран» баспасынан жарық көрген «Түрікстан жинағының» көлемді төртінші томы жатыр, – деп бастайды кітапқа жазған алғысөзін Якутия мен Монголия білім беру үздігі, академик николай Васильев. – Бұл кезекті серия таяуда ғана, 2010 жылы жарық көрген. Мұның алдындағы томдарда түркі әдебиеті мен мәдениеті, нақтырақ айтсақ, қазақ, қырғыз, өзбек, ұйғыр,

түрік және өзге де халықтардың осы тұрғыдағы публицистикалық мақалалар мен зерттеулер топтастырылған. Қалың оқырман қазақ әдебиетінің классик жазушысы Сәбит Мұқановпен; XX ғасырдың ұлы түркологы Әмир Наджиппен; Бейсембай Кенжебаевпен, Әбділда Тәжібаевпен; қырғыз жазушысы Түгелбай Садықбековпен және өзгелермен танысады. Өзбек халық жазушысы Адыл Якубов туралы мақалалар топтамасы бар. Жекелеген еңбектер ұлы суреткер Шыңғыс Айтматовқа («Айтматов шыңы»), жазушылар мен зерттеушілер Насыр Фазыловқа, Абдулдажан Ахматалиевке, Әбіш Кекілбаевқа, түрік Намық Кемал Зейбекке, алтайлық Шот Еншиновке, якут Максим Амосовқа және түркі әлемінің өзге де әдебиет пен мәдениет қайраткерлеріне арналған. Бұл дәстүрлі жинақтардың авторы танымал әдебиет сыншысы, публицист Құлбек Ергөбек.» [9].

Кітаптар серияларына қазіргі түркілердің прозасы мен поэзиясы жөніндегі ғана емес, сонымен қатар олардың мәдениеті хақындағы мақалалар топтастырылған. Өткен дәуірдегі барлық құнды экспонаттар жинақталып, мұқият сақталған түрлі музейлерден жазылған репортаждар көптеген халықтардың тарихы мен мәдениетінен кеңінен хабардар етеді. Тіпті көпшілікке беймәлім, шағын музейлердің өзіндегі ежелгі дәуірлерден мағлұмат беретін ұлттық құндылықтар, тарихи жәдігер фактілері кезкелген жанды рухтандырады. Немесе «Еділ бойына саяхат» очерктерін парақтасаңыз, татар, башқұрт, чуваш халықтарының салт-дәстүрі мен тыныс-тіршілігінен мол мағлұмат аласыз; Түркия Республикасының музейлері жайында көсіле сөз қозғайтын «Сұлтандалары соңына музей қалдырып кеткен елде» жолсапар күнделіктер, «Карпат саздары», «XX ғасырдың ұлы түркологы», «Тамыры терең туыстық», «Алыс Литваның жарқын сәттері», «Түрікстан деп соққан жүрегі», «Саха азаматы – қазақ қайраткері», «Алтай жазушысы – Шот Еншинов», «Могиканның соңғы жұрағаты», тағы да басқа сандаған публицистикалық зерттеу еңбектер тақырып ауқымдылығымен тәнті етеді.

Ең бастысы, бұл көлемді жинақтардың әртүрлі түрік халықтарының – қазақ, қырғыз, өзбек, ұйғыр, түрік және тағы да басқа тілдерде құрастырылуы құптауға әбден лайық. Осылайша түрлі түрік халықтарының тұтастығы мен бірлігі идеясы барынша негізделген.

Әлем түріктерінің арасына от тастап, бөліп-жару бір сәт те тоқтаған емес. Бұл әлімсақтан көптеген билеушілерге қолайлы болды. Қазірде олардың біртұтас аймақтары шекаралармен

шегенделген, атамзаманғы тарихына көлеңке түсіп, танымастай өзгеріске ұшыраған. Ү ғасырдағы Атилла империясынан бері қарай түркі халықтарын бір-біріне айдап салу ылаңы басталды. Жалпы халықтар достығы бір-бірін танып-білуден, салт-дәстүрлерін құрметтеуден басталады. Осылай десек, «Түрікстан жинағы» осы ұлы іске қызмет етеді, осынау гуманистік парасатты ұғым-түсінікке өзінің лайықты үлесін қосады.

Сериялы кітаптар авторы – танымал түрколог, әдебиетші, филология ғылымдарының докторы, профессор Құлбек Сәрсенұлы Ергөбек. Біздің пікірімізше, ол өзінің бүкіл ғұмырын тек туған қазақ халқына емес, күллі түркі халықтары мен адамзатқа адал қызмет етуге арнап келеді. Олай дейтініміз, оның жазған ғылыми еңбектері, әдеби-публицистикалық шығармалары мен мақалалары қазақ халқының рухани әлемін әлемнің өзге де халықтарымен жақындастырып, табыстырады. Міне, бұл дегеніміз ғұмырын ғылым мен әдебиетке арнаған адамның басты міндеті болып табылады.

Дәстүрлі «Түрікстан жинағының» бесінші кітабындағы түріктанушы ғалымның әр жылдары жазған мақалалары назар аударады. Әңгіме негізінен, түріктік бір тамырдан нәр алып өскен, түрік халқының бір бұтағы – қазақ әдебиеті жайында. Құлбек Ергөбек кезінде Шыңғыс Айтматов сүйсіне жазғандай, «бір қазақ әдебиеті мәселелерімен шектеліп қалған қаламгерден емес». Қаламгер қазақ әдебиетімен қатар тамыры бір, тарихы ортақ – түрік халықтары, олардың тарихы, этнографиясы, әдебиеті, тұлғалы таланттары жайында да ой тербеп келе жатқан сыншы, ғалым екені әмбеге аян. Олардың дені көптеген түрік тілдеріне аударылып, сол ұлт-ұлыс «диалектісінде», түрлі елдерде жарық көріп жатады. Бұл кітапқа кезінде қазақ тілінде жазылған мақалалардың туыс тілдеріндегі аударма нұсқалары да енгізілген. Олар, нақтылап айтар болсақ, өзбек, қырғыз, түркия, саха тілдерінде.

Жинақтың бесінші кітабының алғысөзін Қырғыз Ресубликасының көрнекті ғалымы, филология ғылымдарының докторы, белгілі «Шыңғыстанушы» (Айтматов) профессор Жылдыз Кемелқызы Бакашова жазған [10].

Көрнекті әдебиет сыншысы, түріктанушы ғалым Құлбек Ергөбектің дәстүрлі «Түрікстан жинағы» аталатын желілі еңбегінің алтыншы кітабының [11] алғысөзін башқұрттың көрнекті әдебиеттанушы ғалымы, профессор Мирас Изельбаев жазған. Бұл жинақтың

бұрынғы кітаптардан ерекшелігі сол, еңбектің «Тұлғалар» атты бірінші бөлімінде қазақ әдебиеті, қазақ әдебиеттану ғылымындағы түріктану бағытын зерделеуден бастап, күллі түрік ұлт-ұлыстары әдебиетіндегі басты даму тенденциялар айқындалып, көрнекті тұлғалар еңбектері сараланатын әртүрлі жанрдағы материалдар еніп отыр. Олардың дені көптеген түрік тілдеріне аударылып, сол ұлт-ұлыс диалектісінде, түрлі елдерде жарық көрген еңбектер. Сондай-ақ бұл жинаққа кезінде қазақ тілінде жазылған мақалалардың туыс тілдердегі аудармалары да енгізіліп отыр. Бұлар негізінен алғанда қырғыз, өзбек, түркия, саха, қарақалпақ тілдерінде. Түріктану ғылымының тарланына айналған ғалым дәстүрлі жинақта түріктану ілімінің тарихын, бүгінгі мен болашағын өзара гармониялық үйлесімде әңгімелейді. Жинақтың «Толғаныстар» атты бөлімі қазақ түріктану ғылымының басында тұрған аяулы ғалым, профессор Бейсембай Кенжебайұлына арналады.

«Түрікстан жинағының» алтыншы кітабындағы кез келген жанды тебіренетін материалдар шоғыры айрықша назар аударады. Түріктанушы профессор Қ.Ергөбек әдебиет классигі Ақмолла Мұхамедиярұлының туғанына 180 жыл толуына арналған конференцияда (Башқұртстан) сөйлеген сөзінің түпнұсқасын «Үш бірдей елдің ардағы!» тақырыбымен берген. Автор «Ақмолла бір ғана башқұрт әдебиетінің классигі ме?» деген сұрақ қоя отырып, кезінде ғұлама ғалым Бейсембай Кенжебайұлының «Ақмолла – қазақ әдебиетінің де ірі өкілі» деп жиі қайталағанын, татар зерттеушісі, профессор Равиль Исламовтың Ақмолла өлеңдерінің татар тіліндегі нұсқасына текстологиялық саралау жүргізгенін, оның «Ақмолла өлеңдерін татарша да шығарған» деп мақтан еткенін нақты мысалдармен дәлелдей отырып, Ақмолла Мұхамедиярұлы бауырлас башқұрт, татар әдебиеттерімен бірге қазақ әдебиетінің де өкілі деген тоқтамға келеді. Материалдың орыс тіліндегі нұсқасы да қоса берілген.

Профессор Қ. Ергөбек татар ақыны Ғабдолла Тоқайдың туғанына 125 жыл толуына орай Қазанда өткен ғылыми-теориялық конференцияның ашылуына құттықтау сөзін «Үш елдің бірдей саңлағы!» деген атаумен жазыпты. Түріктанушы ғалым «Ғабдолла Тоқай бір татар ұлтының ғана емес, күллі түрік дүниесінің, тіпті әлем ақыны!» дей келе, оны XX ғасыр басында өзіне ұстаз тұтпаған қазақ ақынының кемдекем болғанын мақтанышпен айтады. Оны татар, башқұрт және қазақ халқының төл ақыны екені-

не тәк тұрғызады. Бұл құттықтау сөздің татар тіліндегі нұсқасы қоса ұсынылған.

Жинақтың алтыншы кітабындағы түркілік бауыр Абдулкадир Ювалы туралы жазылған «Қанжығалас қайраткер», татар елінің ірі түріктанушысы, профессор Хатып Жүсіпұлы Миннеғұлов жөніндегі «Татардың көрнекті түріктанушысы», қазақ-өзбек әдеби байланысының жарасымы жайлы сөз қозғаған «Туыстықты ту еткендер», Жұмабек Тәшенов туралы толғаныспен өрнектелген «Қазақтың катепті қара нары», Қазақстан және Қырғызстанның мемлекет және саясат қайраткері атанған Максим Кирович Аммосов жайлы тебіреністі «Саха азаматы – қазақтың қайраткері», тағы да басқа бірқатар публицистикалық мақалалар тереңдігімен ойға қалдырады.

Әдебиет сыншысы, түркология тарланы Құлбек Ергөбектің шығармашылық әлеміне байыппен үнілер болсақ, оның талдап, таразылаған жанр үлгілері автор дүниетанымының тереңдігін, кең құлаштығын айқын аңғартады. Қазақ прозасы, поэзиясы, балалар әдебиеті, мемуар, деректі әдебиет, деректі-ғұмырнамалық әдебиет, эссе, театр, кино өнері, эпистолярлық әдебиет... осылай жалғасып кете береді. Осы тұрғыдан келгенде, оның әдебиет алыптары (С. Мұқанов, Б. Кенжебаев, Ә. Тәжібаев) шығармашылық лабораториясының қыр-сырын тереңнен тартып зерттеуі, жаңаша көзқарасы мен тың пайымдаулары әдебиеттану ғылымында тың серпіліс әкелді.

Әдебиет сыншысы ретінде танылып, мойындалған ғалым Құлбек Ергөбек «Түрікстан жинағының» кітаптарында Б. Кенжебаев, М. Қаратаев, Ә. Тәжібаев, С. Мұқанов, Ш. Айтматов, Ж. Тәшенов, Ф. Оңғарсынова, Р. Бердібай, Т. Кәкішұлы, Ш. Елеуқенов, С. Мәуленов, Ә. Кекілбаев, М. Жолдасбеков, К. Нұрпейісов, А. Қыраубаева, С. Қасқабасов, Қ. Мұхамеджанов, Ә. Айтбайұлы, Ә. Жәнібеков, С. Абдрахманов, С. Әшімбаев, Ғ. Ғұлам, Д. Әшімханов, Т. Сыдықбеков, Т. Медетбеков, тағы да басқа тұлғалардың шығармашылық портретін жасаған. Осынау портреттік очерктер мен мақалалар оқырманын баурайды, тебіреніп, толқытады. Бұл автордың көркем публицистикалық жанрдың да шебері екенін дәлелдесе керек. Әлі де жалғасын таба беретін «Түрікстан жинағы» автордың шығармашылық үлкен табысы, оның түркология тарланы ретінде қалыптасқанын айғақтайтын салмақты да құнды еңбек.

«Түрікстан жинағында» Құлбек Ергөбек қазақтың біртуар ғалымы, ғаламат түріктану-

шы, қазақ әдебиеті тарихын зерттеуде төңкеріс жасаған ұлы тұлға, қадірменді ұстаз, Алаш арыстарының сарқыты Бейсембай Кенжебайұлының мұрасын шығармашылығының алтын арқауына айналдыра білген. Алты томның бірінші кітабындағы «Ұлы ұстаз, ғалым Бейсембай Кенжебайұлы және басқалар туралы жазбалар», «Б.Кенжебайұлы – Оңтүстікте», «М. Сералинді жетік білеміз бе?», «Нашар» лектор, ұлы ұстаз», «Өтелген парыз», екінші кітабындағы «Халық даналығы мен азамат ғалым тазалығының үйлесімі», бесінші кітаптағы «Қайырымсыз уақыттың қайсар ұланы», «Қайран да, қайран Бейсекең!» (қазақ-түрік тілдерінде) тақырыбымен берілген дүниелер автордың «рухани әке» алдындағы перзенттік парызға адалдығын айқын танытады. Құлбектің мерзімді баспасөзде жарияланған ойлы мақалаларына пікір айтылып жататыны қуантады. Оның «Қайран да, қайран Бейсекең!» деген эссесіне [12] жазушы Қуаныш Жиенбайдың «Ондыққа тиген ойлы мақала» [13] аталатын оймақтай пікірі ойып тұрып берілді: «Мерейтойлық мақала емес, қазақ түркологиясының басында тұрған, ұлт әдебиеті тарихын Түрік қағанаты дәуіріне дейін тереңдеткен ұлы оқымысты Бейсембай Кенжебайұлының ішкі жан-дүниесін ғылымдағы ерлігімен шендестіре өрген, жүрекке жылы тиетін тағылымды талдау. Оның Бейсекең жайлы толғаныстары ылғи ондыққа тиіп жатады», – деп бағалады мақаланы.

Университеттегі Халықаралық Түркологиялық конгреске келген қарақалпақ профессоры Сарыгүл Бахадырова «Егемен Қазақстанда» жариялаған толғанысында ақтарыла былай дейді: «Эссе типтес еркін, жұмыр да шымыр жазылған дүниеде қазақ түркологиясы бастауында тұрған, сол үшін қиянат шеккен Бейсембай Кенжебаевтың ғалымдығы жан-жақты айтылған екен. Шебер композицияға құрылып, шұрайлы тілмен жазылған мақаланы дүние жүзінің әр шалғайынан (Америка, Жапония, Германия, Польша, Венгрия, Саха, Шуваш, Хакас, т.б.) арнайы келген, тілді игерген мамандар оқып, риза болысты, Бейсекеңдей оқымысты өміріне, ерлік ісіне тәнті қалды. Бейсембай Кенжебайұлы қазақ оқымысты бола тұра үлкен түріктік тұлға деп білеміз... «Қайран да, қайран Бейсекең!» аталатын мақала жариялаған «Егемен Қазақстан» газетінің бір нөмерін «тәбәрік» тұтып, елімізге алып кетіп барамыз» [14].

Кезінде рухани ұстазы әрі әке орнына әке болған қазақтың ең алғашқы ғұлама түрколог ғалымы Б.Кенжебайұлы шәкірт-баласы Құл-

бектің де түркология саласына барғанын қалап, армандаған болар. Бұл күндері пайғамбар жасынан асқан профессор Құлбек Ергөбектің ұлы ұстаз-әке аманатын абыроймен орындап келе жатқанына сүйсінесің. Қазір ол түрік халықтары әдебиеті саласында қажымай-талмай қалам тартып келе жатқан бірегей ғалым. «Түрікстан жинағының» алты кітабындағы оның қазақ, өзбек, қырғыз, ұйғыр, карақалпақ, татар, башқұрт, шуваш, шор, алтай, түрік ақын-жазушыларының, мәдениет қайраткерлерінің еңбектері жайлы зерттеулері жан толғанысымен, жүрек

тебіренісімен өрнектеледі. Жинақты құрастырушылардың айтуынша, бұл шығармашылық еңбек желісі алты кітаппен шектеліп қалмайды екен. Қазір жинақтың жетінші кітабы баспаға дайындалып жатыр, әрі қарай жалғасын таба бермек. Тек тағылымды түріктанушы ғалым досымызға шалқар шабыт айдынында кемесінің желкенін кере түсуін, денсаулығының мықты болуын тілейік те! Ұлы ұстаз жолымен түркология тарланына айналған парасатты ғалым Құлбек Ергөбектің осынау ізгілікті жолда туған халқына берері көп!

Әдебиеттер

- 1 Айтматов Ч. Дорогой Кулбек! / В кн.: Асу. – Түркістан: Тұран, 2015. – 255 б.
- 2 Кекілбаев Ә. Ағаның ақ тілегі / Кітапта: Асу. – Түркістан: Тұран, 2015. – 7-8 б.
- 3 Зейбек Намық Кемал. Түркістаннан Түркістанға! Алғысөз / Жинақта: Ергөбек Қ. Түрікстан жинағы. I том. – Түркістан: Тұран, 2010. – 3-5 б.
- 4 Фазылов Н. Түрік дүниесін түгендейтін жинақ / Жинақта: Ергөбек Қ. Түрікстан жинағы. III том. – Түркістан: Тұран, 2011. – 3-6 б.
- 5 Мәмет Сүлеймен. Замандас Құлбек! / Кітапта: Асу. – Түркістан: Тұран, 2015. – 167-172 б.
- 6 Ергөбек Қ. Түрікстан жинағы. I том. – Түркістан: Тұран, 2010. – 400 б.
- 7 Ергөбек Қ. Түрікстан жинағы. II том. – Түркістан: Тұран, 2010. – 426 б.
- 8 Ергөбек Қ. Түрікстан жинағы. III том. – Түркістан: Тұран, 2011. – 400 б.
- 9 Ергөбек Қ. Түрікстан жинағы. IV том. – Түркістан: Тұран, 2012. – 506 б.
- 10 Ергөбек Қ. Түрікстан жинағы. V том. – Түркістан: Тұран, 2013. – 362 б.
- 11 Ергөбек Қ. Түрікстан жинағы. VI том. – Түркістан: Тұран, 2015. – 400 б.
- 12 Ергөбек Қ. Қайран да, қайран Бейсекең! // Егемен Қазақстан. – 2004, 6 қазан.
- 13 Жиенбай Қ. Оңдыққа тиген ойлы мақала // Егемен Қазақстан. – 2004, 12 қазан.
- 14 Бахадырова С. Түркология конгресінен алған әсер мол // Егемен Қазақстан. – 2004, 13 қазан.

References

- 1 Ajtmatov CH. Dorogoj Kulbek! / V kn.: Asu. – Tu'rkistan: Turan, 2015. – 255 b.
- 2 Kekilbaev A'. Aghany'nh aq tilegi / Kitapta: Asw. – Tu'rkistan: Turan, 2015. – 7-8 b.
- 3 Zejbek Namy'q Kemal. Tu'rkistannan Tu'rkistangha! Alghy'so'z / Zhi'naqta: Ergo'bek Q. Tu'rikstan zhi'naghy'. I tom. – Tu'rkistan: Turan, 2010. – 3-5 b.
- 4 Fazy'lov N. Tu'rik du'ni'esin tu'gendejtin zhi'naq / Zhi'naqta: Ergo'bek Q. Tu'rikstan zhi'naghy'. III tom. – Tu'rkistan: Turan, 2011. – 3-6 b.
- 5 Ma'met Su'lejmen. Zamandas Qulbek! / Kitapta: Asw. – Tu'rkistan: Turan, 2015. – 167-172 b.
- 6 Ergo'bek Q. Tu'rikstan zhi'naghy'. I tom. – Tu'rkistan: Turan, 2010. – 400 b.
- 7 Ergo'bek Q. Tu'rikstan zhi'naghy'. II tom. – Tu'rkistan: Turan, 2010. – 426 b.
- 8 Ergo'bek Q. Tu'rikstan zhi'naghy'. III tom. – Tu'rkistan: Turan, 2011. – 400 b.
- 9 Ergo'bek Q. Tu'rikstan zhi'naghy'. IU' tom. – Tu'rkistan: Turan, 2012. – 506 b.
- 10 Ergo'bek Q. Tu'rikstan zhi'naghy'. U' tom. – Tu'rkistan: Turan, 2013. – 362 b.
- 11 Ergo'bek Q. Tu'rikstan zhi'naghy'. U'I tom. – Tu'rkistan: Turan, 2015. – 400 b.
- 12 Ergo'bek Q. Qajran da, qajran Bejsekenh! // Egemen Qazaqstan. – 2004, 6 qazan.
- 13 Zhi'enbaj Q. Ondy'qqa ti'gen ojly' maqala // Egemen Qazaqstan. – 2004, 12 qazan.
- 14 Baxady'rova S. Tu'rkologi'ya kongresinen alghan a'ser mol // Egemen Qazaqstan. – 2004, 13 qazan.